

В.П. Семиноженко

Державне агентство з питань науки, інновацій та інформації України, Київ

ЯКА ІННОВАЦІЙНА ПОЛІТИКА ПОТРІБНА УКРАЇНІ?

В.П. Семиноженко

Інновації є головною рушійною силою економічного зростання. Цю аксіому визнають навіть ті держави, які проголошують повернення до традиційних цінностей у суспільному житті.

Цікавим прикладом є Іран. У 2010 році Всесвітній економічний форум у Давосі вперше включив цю країну до рейтингу глобальної конкурентоспроможності, розмістивши її одразу на 69-у сходинку. Для порівняння: Україна цього року посіла лише 89 місце. Однак Іран сьогодні може похвалитися не лише динамічним освоєнням атомної енергетики, а й успіхами у розвитку лазерних і нанотехнологій. Розвиток науки та технологій визнаний в Ірані одним із головних державних пріоритетів, і курирує цю сферу спеціально призначений віце-президент країни.

Отже, інноваційна модель економічного розвитку набула універсального характеру і може

по праву вважатися панівною ідеологією сучасної економіки. Однак досі залишається актуальним питання, чому одні держави впевнено досягають успіху на цьому шляху, а спроби інших залишаються провальними. При тому, як ми бачимо, стартові умови, з якими та чи інша країна розпочинає свій висхідний рух, або її політична історія зовсім не мають вирішального значення.

Україна має свій унікальний досвід щодо впровадження інноваційної моделі економічного розвитку, котрий сьогодні можна охарактеризувати як досвід спроб і помилок (переважно помилок). До 1991 року Україна мала потужний науковий потенціал європейського рівня, виділяючи на потреби науки і технологій близько 3 % ВВП – рекордний показник на ті часи. Уже в 1996 році кількість працівників, задіяних у виконанні НДДКР, скоротилася вдвічі, а сукупний рівень фінансування науки впав до 1,3 % ВВП. У 2009 році штат науковців зменшився ще наполовину, а вливання в науку становили лише 0,85 % ВВП. Бюджетні видатки на науку, починаючи від 1991 року, не перевищували 0,4 % ВВП при законодавчо визначеному мінімумі в 1,7 %.

Тенденція поступового згортання науково-технічного потенціалу залишалася наявною навіть у добу динамічного економічного росту 2000–2004 років. Не змінив ситуацію й активний законотворчий процес, спрямований на створення належних умов інноваційного розвитку. Протягом 1996–2004 років були прийняті всі необхідні для цього закони, розпочали функціонувати ключові елементи іннова-

ційної інфраструктури тощо. Наука та інновації начебто отримали визнання як критичні чинники економічного розвитку і національної конкурентоздатності, що неодноразово фіксувалося в програмних документах найвищого державного рівня. Однак інноваційна модель розвитку в Україні все ж не прижилася. Відповідні закони не діяли, фінансування науки неухильно скорочувалося, стимули і пільги, передбачені для інноваційної та науково-технічної діяльності, скасовувалися майже одразу після їх впровадження. Реальної зацікавленості у перетворенні результатів наукової діяльності на економічне зростання не проявила ні держава, ні бізнес. І це один з найбільших парадоксів новітньої історії України.

Від 2000 року значно погіршилися наші позиції у світовому рейтингу конкурентоспроможності і змістилися з 56-го місця на 89-те (табл. 1).

Причини цього погіршення, очевидно, полягають саме в невдалих спробах стати на інноваційні рейки економічного розвитку. Рівень технологічної готовності до інновацій знизився в 1,3 рази. Інтенсивність трансферу технологій лише за два роки впала у 1,2 рази. Новітні технології стали ще менш доступними, що відобразилося в зниженні відповідних рейтингових показників на 10 пунктів. Ще тримається на відносно достойному рівні вища освіта, проте освіченість і кваліфікація робочої сили не кон-

вертуються в економічне зростання. Те саме можна сказати і про здатність до інновацій.

Цілісної і дієвої системи стимулювання й підтримки інновацій в Україні досі не створено.

Хто більше вплинув на таку ситуацію? Бізнес, який категорично відмовлявся вкладати кошти в інновації, побоюючись ризику і «довгої гри»? Чи держава, яка була вкрай непослідовною у визначенні пріоритетів економічного розвитку, віддаючи перевагу латанню бюджетних дір замість закладання фундаменту довгострокового зростання економіки?

Впевнений, що лівова частка відповідальності сфокусована на державному рівні. Адже ринок підпорядкований законам максимізації прибутку. Тільки держава орієнтована на збільшення сукупного суспільного блага. Тому задати інноваційний тренд розвитку національної економіки загалом (а не окремих компаній) може лише держава. Цікавим є ось що: держави, які стабільно демонструють найвищі темпи зростання ВВП (Сінгапур, Таїланд, Китай, Бразилія, Індія тощо), мають у структурі державного управління спеціальні міністерства з питань науки і технологій. Тобто можна говорити про статистично значущий зв'язок між вдалим керуванням науковою сферою і значними успіхами в економічному розвитку. У жодній країні світу великий бізнес не був локомотивом інноваційного розвитку без спеціальних зусиль держави, яка виступала в ролі головного замовника інновацій та високих технологій. Перший крок – завжди за державою.

Історія інноваційних реформ в Україні дає змогу зробити кілька важливих висновків, які допоможуть нам вдало провести «роботу над помилками» і досягти, нарешті, важливих результатів на шляху до інноваційної економіки.

Перше. Державна політика у сфері науки, технологій та інновацій має бути цілісною, системною і послідовною. Технічні нововведення зазвичай дають миттєвий і вражаючий економічний результат, однак на кожну успішну інновацію припадають десятки невдалих. Тому прогнозованість і стабільність позиції держави в тому, щоб постійно підживлювати іннова-

Таблиця 1

Динаміка окремих показників глобальної конкурентоздатності України (за даними ВЕФ)

Показник (за роки)	2008	2009	2010
Загальний індекс конкурентоздатності	72	82	89
Технологічна готовність	65	80	83
Вища освіта	43	46	46
Здоров'я і початкова освіта	60	68	66
Здатність до інновацій	31	32	37
Доступність новітніх технологій	82	90	92
Трансфер технологій	100	116	124
Якість науково-дослідних інститутів	48	56	68

ційну активність в економіці, має виключно важливе значення.

Друге. Кожна держава змушена найти оригінальний підхід до стимулювання інноваційного розвитку, який найкраще відповідає національним цілям і культурі економічних відносин. Існують універсальні методи стимулювання інновацій, проте не існує універсального рецепту їх застосування.

Сьогодні можна говорити про два типи моделей державної підтримки, які застосовуються в світі (табл. 2). Одна приділяє більше уваги державному фінансуванню фундаментальних і прикладних досліджень. Це так звана «*французька модель*». Інша — фокусує увагу на реалізації прикладних досліджень і розробок промисловими фірмами. Основною метою цієї — «*японської*» — моделі є одержання найвищої економічної ефективності від застосування наукових розробок.

Однак інноваційний шлях кожної країни є повністю унікальним.

У США перевага надається складанню контрактів з урядовими структурами на проведення досліджень і отримання нових розробок (майже 75 % усього комплексу державних заходів зі стимулювання інновацій). Найбільша питома вага в сукупності заходів інноваційної підтримки у Канаді належить податковим пі-

льгам, а в Фінляндії вони взагалі відсутні. Фундаментальні і прикладні дослідження там фінансуються за грантовим принципом. Крім того, у Фінляндії вибудована одна з найефективніших систем венчурного фінансування за допомогою Національного фонду досліджень та розвитку Фінляндії (SITRA).

Цікавим є досвід Австралії, в якій від 1 липня 1985 р. 150 % витрат на НДДКР можуть виключатися з оподаткованого податком доходу. Фактично цю норму справедливо розглядати як негайну амортизацію.

Державна інноваційна політика у Великій Британії реалізується через програмно-цільове фінансування конкретних проектів, причому до 50 % коштів вкладають урядові департаменти і наукові ради, решту забезпечує промисловість.

У Франції створено Національне агентство з валоризації (підвищення цінності) наукових досліджень АНВАР (Agence Nationale de Valorisation de la Recherche), щорічний бюджет якого становить приблизно 215 млн. євро. В Ізраїлі у 1991 році був тільки один венчурний фонд із капіталом в 35 млн. дол. США, а до 2002 року венчурний капітал досяг 8 млрд. дол. США, якими розпоряджалися понад 80 фондів.

У Росії діють два фонди: ВІФ — Венчурний інноваційний фонд — заснований за ініціати-

Таблиця 2

Структура державної підтримки інноваційної діяльності, %¹

Форми	Австралія	Канада	США	Японія	В. Бри- танія	Франція	Німеч- чина	Фінлян- дія	Голлан- дія	Україна
Фінансове стимулювання, в т. ч.	53,0	57,0	21,7	4,3	4,9	23,4	28,0	45,4	37,0	57
податкові пільги	38,9	46,9	6,2	1,8		8,8			25,0	—
гранти	14,1	9,7	15,5	1,2	4,9	14,6	28,0	42,7	12,0	0,26
Урядові контракти	10,0	29,3	76,9	26,6	73,1	59,4	32,5	7,4	21,3	38,5
Розвиток науково-технічної інфраструктури	37,0	13,7	1,4	69,1	22,0	17,2	39,5	47,2	41,7	4,5
Довідково:										
Витрати на НДДКР (% ВВП)	1,6	1,7	2,6	2,8	2,1	2,3	2,3	2,3	2	0,85
Технологічна інтенсивність	—	3,3	10,4	10,6	3,2	2,7	5,0	2,7	3,5	—

¹ По Житенко Є.Д. Ефективність стимулювання інновацій (журнал «Інновації», № 3, 2004 р.)

ви Міністерства науки і технологій Російської Федерації у 2000 році та державний фонд ВАТ «Російська венчурна компанія» – заснований у 2006 році. Останній сьогодні управляє капіталом у 15 млрд. руб. (620 млн. дол. США). Російську венчурну компанію створювали за зразком ізраїльської програми «Yozma».

Акціонерне товариство «Національний інноваційний фонд» (АТ «НІФ») було започатковане постановою уряду Республіки Казахстан (РК) від 30 травня 2003 року зі 100%-ю часткою держави у статутному капіталі, що становить 150 млн. дол. США. Наразі венчурна індустрія в РК становить більше 100 млн. дол. США. У 2007 році Національний інноваційний фонд виступив ініціатором створення Казахстанської асоціації венчурного капіталу і прямих інвестицій.

В Україні також був створений Державний інноваційний фонд, який на сьогодні фактично ліквідований. Реально діючих венчурних фондів в Україні ніколи не існувало і не існує.

Кількість інноваційно активних промислових підприємств в Україні протягом останніх десяти років коливається на рівні 10–13 %. Питома вага інноваційної продукції постійно знижується. Показник насиченості економіки науковими кадрами становить 6 на 1000 економічно активного населення, що лише на одиницю перевищує порогове значення. Для порівняння: у Литві та Угорщині – 12, у Польщі – 8, в ЄС – 15,5–27, у РФ – 13,5. Це – фактично вирок українській економіці.

Україна вже втратила більшість своїх наукових ресурсів. Припинити розвиток деструктивних тенденцій і вийти на траєкторію сталого зростання можна лише за умови проведення вкрай рішучих і термінових дій, які можна порівняти з податковою амністією тіншового капіталу (не плутати з відмиванням брудних грошей, це абсолютно різні за походженням ресурси), як це було зроблено в Чилі, Аргентині та низці європейських країн. Тому сьогодні перед нашою державою стоїть першочергове завдання: виходячи зі стратегічної мети досягнення економіч-

ного лідерства до 2020 року, поставленої Президентом, сформувавши основи національної політики інноваційного розвитку, заснованої на поєднанні природних переваг України в науково-технічній сфері зі світовим досвідом подолання критичних відставань.

Отже, вже найближчим часом необхідно прийняти Національний план інноваційного розвитку до 2015 року як важливий елемент реалізації стратегії реформ Президента України. Опорними пунктами цього плану має стати розвиток технологій новітнього шостого укладу відповідно до нового Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки». Невдовзі маємо сформувавши кілька масштабних проектів саме в цих сферах – чистих технологій, нано- і біонаук.

Важливою складовою інноваційного розвитку є інформатизація. Низький показник проникнення Інтернету (а в Україні він удвічі нижчий за країни ЄС) взагалі не сумісний з поняттям «розвиток». Незабаром буде завершено роботу над Концепцією електронного врядування, реалізація якого вже давно є вимогою часу. Відповідно до Указу Президента 2011 рік оголошений в Україні Роком освіти та інформатизації суспільства. Наступний рік має бути насичений подіями, що будуть впливати на більше проникнення інформаційних технологій в усі сфери суспільного і державного життя. Отже, найближчим часом маємо здійснити пролив до цифрового суспільства.

І нарешті слід завершити роботу над Податковим та Митним кодексами, в основу яких необхідно закласти механізми сприяння інноваційному розвитку і міжнародній науково-технічній співпраці. Остаточою закріпити цей тренд маємо в Інноваційному кодексі України, розробка якого наразі розпочата Державним комітетом з науки, інновацій та інформатизації.

Це – масштабні завдання, які необхідно виконати. Від успіху цієї роботи залежатиме і успіх України. Інноваційний розвиток для нашої держави неминучий. Україна може і повинна стати новою.

Надійшла до редакції 20.11.10